

ΕΚ ΤΗΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΑΡΑΣΟΒΑ—ΚΡΥΟΝΕΡΙ

Ἐκτὸς τοῦ Ἁγίου Σώστη καὶ τῆς Τουρλίδος ἔχει τὸ Μεσολόγγι καὶ τρίτον ἐπίνειον, τὸ Κρυονέρι. Κεῖται εἰς τοὺς ΜΔ πρόποδας τῆς Βαράσσοβας, εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ ΣΒΔΕ, τοῦ σιδηροδρόμου δηλ. τῆς βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔλαβε τοιαύτην ὀνομασίαν ἀπὸ τὰ κρύα νερὰ ποῦ ἐκεῖ ἀναβλύζουν. Ἀλίμενον τὸ μέρος, μὲ μανίαν προσβάλλεται ἀπὸ τὸν ἄνεμον, ὅστις ἀπὸ τὸ ὑπερκείμενον ὕδρος ἐπισκῆπτει. Καὶ κατέρχεται τόσον μανιώδης ἐκεῖθεν ὁ βορρᾶς, ὥστε πολλάκις ἐξετροχίασε τὰ φορτηγὰ τοῦ σιδηροδρόμου βαγόνια, ἐπέταξεν εἰς τὴν θάλασσαν μεγάλας λέμβους τὰς ὁποίας δι' ἀσφάλειαν εἶχον σύρει εἰς τὴν ξηράν, καὶ ἐπὶ ἡμέρας διέκοψε τὴν μετὰ τῶν Πατρῶν συγκοινωνίαν, ἣν δις τῆς ἡμέρας ἐκτελεῖ ἡ Καλυδών, τὸ ἀτμόπλοιον τῶν ΣΒΔΕ. Καὶ κατερχομένου οὕτω τοῦ βορρᾶ, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔργον θὰ δυνηθῆ νὰ ἀνταχθῆ κατ' αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ τὸ Κρυονέρι εὐλίμενον.

Ἡ Βαράσσοβα καὶ ὑπὲρ αὐτὴν ὁ Εὔηνος εἶναι τὸ ἀνατολικὸν σύνορον τῆς ἐπαρχίας Μεσολογγίου. χωρίζεται δὲ ἀπὸ τὴν Κλόκοβαν—ὄρος τῆς Ναυπακτίας—μὲ στενόμακρον ξερολαγκαδιὰν εἰς τὸ μέρος τῆς ὁποίας εὐρίσκεται τὸ ρέμμα τῆς Γκαβρολίμης. Τὴν ξερολαγκαδιὰν αὐτὴν εἶχον ὀχυρώσει οἱ Φράγκοι τὸν μεσαῖωνα, πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ Βαράσσοβα ὕψους 917 μ. φαίνεται ὑψηλότερη ἀπὸ τὴν Κλόκοβαν, ἔχουσαν ὕψος 1041 μ. διότι κάθεται καὶ κρημνώδης πίπτει εἰς τὴν θάλασσαν, ἐνῶ αὕτη ἔχει ἀπαλὰς τὰς κλιτύας.

Μὲ λέμβον ἀπὸ τὸ Κρυονέρι ἐπλεύσαμεν πρὸς Α. Ἐπεράσαμεν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Μ. πλευρᾶς τῆς Βαράσσοβας, εἰς τὰς ἀποτόμους πέτρας τῆς ὁποίας ἀρπακτικὰ

ὄρνεα ἔχουν κάνει τὰς φωλεὰς των, καὶ εἰσῆλθαμεν εἰς κολπίσκον, δεξιὰ τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ Πέρα—Πάντα, ὅπου τὰ λατομεῖα τοῦ λιμένος τῶν Πατρῶν. Τὴν παραλίαν τοῦ κολπίσκου διαδέχεται μικρὰ καὶ ἀβαθῆς λιμνοθάλασσα, ὅπου θὰ ἐξετείνετο οὗτος ἄλλοτε, τὴν ἐσχημάτισαν δὲ τὰ χώματα ποῦ κατέβαζαν ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς βροχῆς τὰ νερά. Ἀποβιβασθέντες ἐβαδίσσαμεν πρὸς Β καὶ ἀνέβημεν εἰς λαμὸν τῆς Βαράσσοβας ὕ. 100 μ. ὅπου συνητήσαμεν ἀρχαῖα ἔρειπια, τὰ ὁποῖα οἱ χωρικοὶ ὀνομάζουν **Κάστρον τῆς Πάγκαλης**. Τὴν Α καὶ Δ. πλευρὰν τὸν ὑπερασπίζουσι βράχοι ἀδιάβατοι καὶ ἀπότομοι, ἐνῶ πρὸς Μ. καὶ Β. ἦσαν φραγμένοι μὲ τεῖχος, τοῦ ὁποίου σώζονται καὶ σήμερον τὰ ἔρειπια. Πρὸς Β. ὑπάρχει δίοδος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατέβημεν εἰς τὴν μεταξὺ Κλόκοβας καὶ Βαράσσοβας πεδιάδα, πρὸς Μ. τῆς ὁποίας κεῖται τὸ χωρίον Κάτω Βασιλική, Β.Δ. δὲ ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Βαρ. φαίνεται ἡ ἄνω Βασιλική καὶ δεξιᾶ (Β. Δ.) ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Κλόκοβας ἡ Γκαβρολίμη. Ἐὰν προχωρήσωμεν πρὸς Α. θὰ μεταβῶμεν εἰς Ναύπακτον, ἐὰν δὲ στραφῶμεν πρὸς Δ. εἰς τὸ Μεσολόγγι, ἀφοῦ περάσωμεν τὸ Β. μέρος τῆς Βαράσσοβας, ὅπου ἡ Σκάλλα τοῦ Μαυρομματιοῦ, περίφημος διὰ τὴν ἐπίθεσιν ποῦ εἶχε κάμει ἐκεῖ κατὰ τῶν Τούρκων ὁ Μῆτρος Μακρῆς, ὁ τελευταῖος ἀρματωλὸς τοῦ Ζυγοῦ.

Τὸ Κάστρον τῆς Πάγκαλης θεωρεῖται ὡς «ἡ Ἀγγίαιος Χαλκίς» τοῦ Ὀμήρου. Ἐχει σχέδιον κανονικὸν ἑλληνικὸν καὶ ὁ Woodhouse θαυμάζει τὴν τέχνην του, τὴν ὁποίαν λέγει ὅτι δὲν ἀπῆντησεν εἰς κανὲν ἄλλο ὁμηρικῆς ἐποχῆς κίριον, καὶ τὸ θεωρεῖ ὡς σημεῖον τῆς μεγάλης προ-

δου ποῦ εἶχε κάμει ἡ ὀχυρωματικὴ εἰς τὴν Αἰτωλίαν.

Ὁ δὲ Βαζίν σημειώνει ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν θέσιν ἀγριωτέραν καὶ ἰσχυροτέραν ἀπὸ αὐτὴν. Ἡ φύσις δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπηρετήσῃ καλλίτερα ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων τὸ προσφιλέστερον ἐπάγγελμα ἦτο ἡ ληστεία καὶ πειρατεία καὶ εὗρισκοντο εἰς διαρκῆ προσβολὴν καὶ ἄμυναν. Ἐλαβε δὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἡ Χαλκίς ἀπὸ τὴν ὑπερκειμένην Βαράσσοβαν, τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον **Χαλκίδα** καὶ **Χαλκίαν**.

Ἡ ὀνομασία «Κάστρον τῆς Πάγκαλης» εἶναι σημερινή. Οἱ ἀρχαιότεροι περιηγηταὶ τὸ ἔλεγον «ἐβραϊόκαστρον». Πρὶν φθάσωμεν εἰς τὸ Κρουνέρι (1676) λέγει ὁ Spon καὶ Weller εἶδαμεν πρὸς Α. τοῦ ὄρους ἑρείπια μικρᾶς πόλεως τὴν ὁποίαν οἱ ἐγγύριοι καλοῦν ἐβραϊόκαστρον, διότι ἑκατοικήθη ὑπὸ Ἰουδαίων, οὕτω δὲ τὸ ὀνομάζει καὶ ὁ Λήξ, ἐν ᾧ ὁ Woodhouse πιστεύει ὅτι εἶναι παραφθορὰ τοῦ Παληόκαστρον, καὶ μόνος ὁ Βαζίν (1865), ὡς καὶ οἱ περίοικοι, τὸ λέγουν Κάστρον τῆς Πάγκαλης.

Τὸ Κρουνέρι ἔχει πολλὰς πηγὰς. Μία ἀπὸ αὐτὰς θὰ εἶναι καὶ «ἡ πηγὴ τῆς Καλλιρρόης», ἡ ὁποία κατὰ τὸν Πausanίαν ἔχει τὴν ἐξῆς ἱστορίαν.

Ὁ περισσότερο λατρευόμενος Θεὸς εἰς τὴν Καλυδῶνα, μὲ τὰ πολλὰ τῆς ἀμπέλια, ἦτο ὁ Βάκχος. Ὁ ἱερεὺς τοῦ Κόρισσος εἶχε ξετρελλαθῆ μὲ τὴν Καλλιρρόην, ἀλλ' ὅσον αὐτὸς τὴν ἠγάπα, τόσο ἐκείνη τὸν ἐμίσει. Καὶ ἀφοῦ εἰς μάτην ἐξήντησε πλησίον τῆς ὄλα τὰ μέσα τοῦ ἔρωτος, περιποιήσεις, παρακλήσεις, ἱκεσίας, ἔπεσεν εἰς τὰ πόδια τοῦ ἀγάλματος τοῦ πολιούχου Θεοῦ καὶ τὸν ἐθερμοπαρακάλεσε νὰ τὸν εὐσπλαγχνισθῆ. Ὁ Θεὸς τὸν ἠκούσε καὶ ἔστειλεν εἰς τοὺς Καλυδωνίους φοβερὰν ἀσθένειαν, ποῦ ὄλοι τοὺς εὐρέθησαν μεθυσομένοι καὶ πολλοὶ ἀπέθανον. Ἠρώτησαν τὸ μαντεῖον τῆς Δοδώνης καὶ ἔμαθον ὅτι ὁ Βάκχος ἦτο μαζί τοὺς θυμωμένους, διὰ νὰ ξεθυμώσῃ δὲ ἔπρεπε νὰ θυσιασθῆ εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ἡ Καλλιρρόη, ἡ ὁποῖος ἄλλος προσεφέρετο ἀντ' αὐτῆς. Ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐπαρουσιάσθη ἀντ' αὐτῆς, ὠδηγήθη

δὲ εἰς τὸν βωμὸν τὸ θῦμα, ὅπου ὁ Κόρισσος ἀτάραχος καὶ μὲ κοῦρον αἶμα τὴν ἐπερίμενε. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς θεᾶ τῆς ἀνάβουν οἱ κοῦμοί, ποῦ τόσον χρόνον τοῦ κατέτρωνον τὰ σωθικά, καὶ θῦμα αὐτὸς ὄχι τοῦ Βάκχου, ἀλλὰ τοῦ Ἐρωτος, ἔτρεξεν εἰς τὸν βωμὸν καὶ ἐσφάγη, δεικνύων μέχρι ποίου σημείου φθάνει ἡ ἀνθρωπίνη λατρεία. Τότε ἠνόησεν ἡ Καλλιρρόη τί κακὸν ἔκαμεν καὶ πόσον ἐφάνη ἀχάριστος εἰς τὴν μεγάλην τοῦ Κόρισσου λατρείαν, κατησχυμένη δὲ καὶ λυπημένη ἐπῆγε καὶ ἐφονεύθη εἰς τὸ χεῖλος πηγῆς, ἡ ὁποία, λέγει ὁ Πausanίας, «ὅτι εὗρισκεται πλησίον τοῦ λιμένος τῆς Καλυδῶνος καὶ λέγεται ἡ πηγὴ τῆς Καλλιρρόης». Τὸ Κρουνέρι δὲ θὰ ἦτο τὸ ἐπίνειον καὶ τῆς Β Δ ὑπερκειμένης ἀρχαίας Αἰτωλικῆς πόλεως Καλυδῶνος. Ὁρμος πλησιέστερος πρὸς αὐτὴν δὲν εὗρισκεται.

Εἰς τὸ Κρουνέρι ὑπάρχει πηγὴ ἀλατουῦχος ὑφάλμυρος καὶ ὑπόλικρος. Δὲν ἔχει αὐτὴ καθάριση καμμιάς Καλλιρρόης τὸ κρῖμα, ἀλλὰ τὰ νερά τῆς ἔχουν τὴν δύναμην—τὸν Αὔγουστον μόνον διότι τότε ἔχουν μεγαλυτέραν περιεκτικότητα ἀλάτων—νὰ καθαρῶν τὰ χαλασμένα στομάχια. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν πηγὴν αὐτὴν ἔδωσαν καὶ ὄνομα ἀνάλογον πρὸς τὸ στομαχικὸν ἀποτέλεσμα ποῦ φέρει, καὶ τὸ ὁποῖον ἀκούεται καὶ εἰς ἄλλας ὁμοίας συστάσεως ἑλληνικὰς πηγὰς.

Τὸ Κρουνέρι τὸν μεσαῖωνα ἐλέγετο Γαλατᾶς. Μὲ τοιοῦτον ὄνομα τὸ εὗρισκομεν εἰς τὸν Πορτουλᾶνον τοῦ Τάγια (1573), τὸν ἐπίσημον λιμενοδείκτην τῆς ἐποχῆς του. Γαλατᾶν τὸ ὀνομάζουσαν καὶ ὄλοι οἱ περιηγηταὶ ποῦ ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ εἰς τοὺς καιροὺς τῆς σκλαβιάς. Σήμερον Γαλατᾶς ὀνομάζεται χωρίον, εὗρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν ὥρας καὶ πρὸς δυσμὰς αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς πεδιάδος. Ἰδὸν καὶ τὸ μέρος τοῦ Πορτουλᾶνου τοῦ Τάγια ποῦ ἀφορᾷ τὴν αἰτωλικὴν παραλίαν, μὲ τὴν περιέργον γλᾶσσάν του καὶ τὴν θαυμαστὴν ἀκρίβειάν του.

«Ἀπὸ τὸ Δραγαμέστο ὡς τὸν Πεταλᾶ εἶναι μίλλια στ. Ὁ Πεταλᾶς εἶναι νησί καὶ ἔχει πόρτο καλὸ, καὶ ἀν θέλῃς νὰ ράξῃς εἰς τὴ μεσαία τῆς Τραμουντάνας εἶναι κα-

μπάνια και ράξεις ἄγκουραις και ἄγκου-
 ραῖς· και ἂν θέλῃς νὰ ὑπᾶς εἰς τὸν Πε-
 ταλᾶ εἰς τὴν μεραία τοῦ Λεβάντη, ἄμε
 μέσα σιγοῦρος και κοστάριζε τὸν Πεταλᾶ
 και ράξε τὰ σίδερά σου εἰς τὸν Λεβάντη
 εἰς φοῦντον ὀργυῖες ζ'. και τὰ σίδερα πλω-
 ρήσια σου εἰς τὸ νησί. και ἂν θέλῃς νερό,
 ἄμε εἰς τὸν ἅγιο Νικόλαο και ἔναι μιὰ
 γρόττα και ἔναι νερὸν ὅσον θέλῃς.— Ἀπὸ
 τὸν Πεταλᾶ ὡς τοὺς Κουρτζολάρουν ἔναι
 μίλλια 5'. και ὑπαγαίνοντας αὐτὴν τὴν
 σιράτα εὐρίσκεις τὴν Ἀζενέρα και τὴ μα-
 κρόνησο και ταῖς Ὀξειαῖς, και ἂν βάλῃς νὰ
 ὑπᾶς ἀνάμεσα ταῖς Ὀξειαῖς και τοὺς Κουρ-
 τζολάρους ἔχεις φοῦντος πολὺ νὰ περάσης
 μὲ πᾶσα καράβι και νὰ κοστάρης περισ-
 σότερο· ταῖς Ὀξειαῖς παρὰ τὸ Ἄσπρο πο-
 τάμι, και εἰς τοὺς Κουρτζολάρους ἔναι μιὰ

βάλη εἰς τὴν μεραία τῆς Γραμουντάνας και
 ἔναι διὰ πᾶσα ξύλο, ἀμμὴ τὸ περισσότερο
 στέκουν τ' ἄρματωμένα ἀνάμεσα τοὺς
 Κουρτζολάρους και ταῖς Ὀξειαῖς πρὸς τὸ
 Λεβάντη ἔναι ἓνα νησί μικρὸ και ἐκεῖ
 στέκουν τὰ καράβια.— Ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ
 ὡς τὸ Δραγαμίστο ἔναι μίλλια ιη', ἀπὸ τὸ
 Ἀνατολικὸ ὡς τὸ Ναύπανκτον ἔναι μίλλια
 κε', και εἰς αὐτὴν τὴ σιράτα εὐρίσκεις τὸν
 Γαλατᾶ, τὴ Καβουρολίμνη και τὸ Σοπω-
 τόν· τὸ Σοπωτὸν ἔναι ἡ κακὴ Σκάλα, και
 ἐκεῖ στέκαν τὰ ξύλα μικρὰ και μεγάλα και
 ράζουν τὰ σίδερά τους εἰς τὴν ὄστρια, εἰς
 τὸν σιρόκο και τὰ πλωρήσια εἰς τὴν γῆν.
 Ἀπὸ μέσα τὰ Καστέλλια μίλλια γ', εὐρίσκεις
 τὸν κάβο και ἀπὸ ἐκεῖ μίλλια γ' ἔναι ὁ
 Ἐπαχτος».